

ISTOČNOALPSKI I SREDNJEPODUNAVSKI PROSTOR NA IZMAKU ANTIKE I POČETKU SREDNJEG VIJEKA

Friedrich LOTTER – Rajko BRATOŽ – Helmut CASTRITIUS, *Völkerverschiebungen im Ostalpen-Mitteldonau-Raum zwischen Antike und Mittelalter (375–600)*, Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Band 39, Herausgegeben von Heinrich Beck, Dieter Geuenich, Heiko Steuer, «Walter de Gruyter», Berlin – New York, 2003., 282 str.

Ova se knjiga sastoji od devet poglavlja. Popraćena je sa 730 bilješki zasnovanih prvenstveno na narativnim vrelima. U izlaganju problematike i izvodenju zaključaka u njoj su korišteni rezultati arheoloških, a u manjoj mjeri i antropoloških, onomastičkih i drugih istraživanja. Kritički su sagledani i rezultati istraživanja suvremenih autora, što je zamjetno i sa stranica impresivne bibliografije (str. 205–266). Korištenje knjige olakšava i priloženi registar (str. 267–282).

U uvodnom dijelu knjige (str. 1–6) govori se o njenoj namjeni, izboru obrađenih tema, metodologiji rada i sl. I na prvi je pogled razvidno da je knjiga izrađena prvenstveno temeljem narativnih vrela, a manje na rezultatima arheoloških, antropoloških i drugih istraživanja. U njoj su prezentirani uzroci, načini i posljedice promjena političkih i etničkih struktura od 4. do 6. st. na prostorima nekadašnje Iliričke dijeceze, točnije njenog zapadnog dijela u okviru kojeg su se nalazile Dalmacija te panonske i noričke provincije. Kroz to su vrijeme ovi prostori bili gotovo pod neprekidnim udarom različitih barbarskih osvajača, njihovog naseljavanja te, kao posljedica toga, promjena dotadašnje etničke strukture.

U drugom dijelu knjige (*Die panonisch-westillyrische Diözese als Streitobjekt zwischen weströmischen und oströmischen Reich*, str. 7–30) obrađeni su sukobi Zapadnog i Istočnog Rimskog Carstva oko i na području zapadnog dijela Iliričke dijeceze. U njemu se govori i o prodorima barbarskih naroda i etničkih zajednica na ove prostore, koji su još od iliričkih careva oblikovani u posebnu cjelinu sa svrhom što učinkovitije obrane Carstva. Umjesto toga, ovi su se prostori pretvorili u predmet prijepora i oružanih sukoba između pojedinih istočnih i zapadnih careva te onih koji su pretendirali na carsku stolicu. Tako su ovi prostori, umjesto glavnog oslonca otporu barbarskim osvajačima i kolonistima, postali slaba točka obrane Carstva. Barbarske postrojbe povremeno su korištene i u građanskim ratovima, ali i u obrani od samih barbara. Na ovim prostorima nisu se ozbiljnije osjetile posljedice Justinijanove rekonkviste, zbog čega su i dospjeli pod vlast Huna, potom i Langobarda, a na kraju avarsko-slavenskih doseljenika.

U trećem poglavlju (*Die Zivil- und Militärverwaltung und deren allmähliche Auflösung*, str. 31–52) raspravlja se o rimskim civilnim i vojničkim strukturama na ovim prostorima. Kako ni oni sami nisu monolitni, tako ni trajanje rimske civilno-vojničke vlasti nije trajalo jednako. Na području Norika i Dalmacije stare su se strukture u različitim oblicima održale do 5. st. Na panonskim prostorima barbarske su ih provale ugrozile već oko 380. godine. Zahvaljujući dobrim dijelom i kršćanskim naporima, skromni ostatci civilno-vojničkih romanskih struktura preživjeli su i sam slom Zapadnog Rimskog Carstva. Najvažniji podatci o njima iz vremena kasne antike pronalaze se u kompleksnom kasnoantičkom vrelu *Notitia dignitatum*, što ga potvrđuju odnosno nadopunjuju i rezultati arheoloških i drugih istraživanja.

Četvrto se poglavlje (*Die kirchliche Organisation und ihr Funktionswandel*, str. 53–69) odnosi na prikaz nastanka i organizacije ranokršćanskih općina u kontekstu prožimanja romanskog i novopridošlog barbarskog pučanstva. Kristijanizacija noričko-panonskih prostora uvelike je ovisila o kršćanskim središtima Akvileje na zapadu i Sirmija na istoku. Panonski su prostori potom potpali pod snažan utjecaj arijanske hereze, kojoj su kroz neko vrijeme i bili glavnim žarištem. U ovom su poglavlju prezentirani rezultati istraživanja ove problematike kako u kontekstu narativnih vrela, tako i rezultata arheoloških istraživanja, dok su neka sporna pitanja iznova analizirana.

Peto poglavlje (*Die gentilen Verbände*, str. 70–155) obrađuje barbarske etničke zajednice koje su od 4. st. do propasti Zapadnog Rimskog Carstva odnosno do slavenske doselidbe gotovo stalno zapljuskivale prostore nekadašnje Iliričke dijeceze. Među ostalima bili su to Vizigoti, Ostrogoti, Huni, Alani, Langobardi, Bajuvari, a u konačnici Avari i Slaveni. Analiziran je njihov društveni ustroj, gospodarstvo, vojnička organizacija, međusobni odnos i sl. Prikazani su i integracijsko-asimilacijski procesi i međusobna prožimanja s preživjelim romanskim svijetom te antička civilizacija i njen odraz i utjecaj na novopridošle barbare. U ovom poglavlju najviše je do izražaja došlo kritičko sagledavanje vijesti iz narativnih i drugih vrela te primjena rezultata dosadašnjih istraživanja.

Šesto poglavlje knjige (*Die Bevölkerungsverluste der Provinzialen und die romanische Restbevölkerung*, str. 156–192) govori o problematici nestajanja odnosno preživljavanja romanskog pučanstva na prostorima nekadašnje Iliričke dijeceze, odnosno njenih noričko-panonskih prostora. Osim na već spomenuta vrela, autori su se u ovom poglavlju, među ostalim, oslanjali i na toponomastiku. Došli su do zaključka da se na noričkim i recijskim prostorima može naići na kontinuitet antičke civilizacije. Potvrđeno je to na više lokaliteta, posebice kad su u pitanju sakralni objekti, ali i pojedina naselja. Međutim, na panonskim prostorima koji se nalaze u okviru Hrvatske, na kontinuitet je teško naići osim djelomice na sisačkom području.

Sedmo poglavlje (*Zusammenfassung und Ausblick: Illyricum und der Untergang des West/Römischen Reiches*, str. 193–204) odnosi se na zaključne misli o propasti antičke civilizacije. U njemu se, među ostalim, sumiraju i rezultati istraživanja društvenih, političkih, vojničkih, kulturnih, religijskih i drugih zbivanja na prostorima Iliričke dijeceze do 6. st. U svjetlu vrela iz antičkog i kasnoantičkog doba te rezultata istraživanja suvremenih autora, sagledani su i uzroci propasti Rimskog Carstva. Osim standardnih, poput primjerice smanjivanju broja romanskog pučanstva, radikalnog socijalnog raslojavanja, opadanja moći vojničkih postrojbi, međusobnih borbi rimskih careva i onih koji su žudjeli to postati, krize gospodarstva i sl., naglašena je i netrpeljivost odnosno kontinuirani etnički sukob između preživjelog romanskog i novopridošlog barbarskog pučanstva.

Autori su ovom monografijom dali velik doprinos poznavanju političkih, vojnih, društvenih, kulturnih, religijskih i drugih odnosa na prostoru od istočnih Alpa do srednjeg Podunavlja od posljednjeg kvartala 4. do početka 7. st. Bez ove monografije teško da će se moći bilo što ubuduće reći o najranijoj povijesti ovih prostora. Dakako da ni autori ove knjige, kao uostalom niti bilo koji drugi, nisu bili u stanju pružiti odgovore na sva postavljena odnosno sporna pitanja.

Ante ŠKEGRO

NOVI UDŽBENIK ZA STUDIJ LATINSKE PALEOGRAFIJE I DIPLOMATIKE

Franjo ŠANJEK, *Latinska paleografija i diplomatika*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2005., 294 str.

U lipnju 2005. u izdanju Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu objavljena je knjiga akademika Franje Šanjeka naslovljena *Latinska paleografija i diplomatika* na ukupno 294 stranice. Riječ je prije svega o udžbeniku koji je, kao što je i sam autor u predgovoru naglasio, nastao kao rezultat višegodišnjeg rada sa studentima povijesti u želji da se primjerima iz naše rukopisne baštine ublaži nedostatak paleografsko-diplomatičke literature u hrvatskoj povijesnoj znanosti.

Na početku knjige ilustrativno je prikazan razvoj latinskog pisma od vremena rimske kulture, preko skriptorija u srednjovjekovnim opatijama, do onih u sveučilišnim centrima zapadne i srednje Europe ranog i kasnog srednjeg vijeka. Kroz ilustraciju dat je prikaz pisarskog pribora koji se u to vrijeme upotrebljavao.